

Perspektywy badań (teo)lingwistycznych nad imiennictwem zakonnym w Polsce

Ewa Zmuda

UNIwersytet Pedagogiczny w Krakowie
ORCID: 0000-0001-7858-2643

ABSTRACT

Perspectives of (theo)linguistic research on religious name names in Poland

The article is a presentation of research areas that have not yet been undertaken on religious names in Poland. The current state of research has been briefly presented, but the main considerations oscillate around research perspectives, issues that can be taken up as part of (theo)linguistic research, so that the issues of religious names can be considered thoroughly studied in Poland.

KEY WORDS: name, religious name, anthroponymy, religious onomastics, theolinguistics

SŁOWA KLUCZOWE: imię, imię zakonne, antroponimia, onomastyka religijna, teolingwistyka

W ostatnich latach zaobserwować można wyraźny wzrost różnorodności i interdyscyplinarności studiów lingwistycznych. Badania z pogranicza dziedzin nie są już unikatowymi analizami, ale stały się normą powszechnie rozumianą i akceptowaną, co przekłada się na wiele nowych ujęć oraz poszerza spektrum prowadzonych analiz. Konstatacja ta dotyczy także onomastyki. W badaniach nad nazwami własnymi wyraźnie widać, że nowe tendencje i kierunki namysłu naukowego pozwoliły na znalezienie i wypełnienie luk badawczych w tej dziedzinie nauki. Dość spojrzeć na chrematonimię, która w ostatnich dekadach cieszy się dużą popularnością wśród lingwistów, co przyczyniło się do rozwinięcia i doprecyzowania kwestii metodologicznych, znacznie poszerzyło pola badawcze, a ujęcia interdyscyplinarne pozwoliły na osadzenie analiz w szerokich kontekstach. Namysł nad toponimią i antroponią również zyskał nowe perspektywy.

W ten nowy kontekst należy wpisać także badania nad imiennictwem zakonnym, które do niedawna stanowiły lukę w rozważaniach nad antroponią polską, obecnie już częściowo wypełnioną, aczkolwiek widać jeszcze kilka ważnych kierunków dla dociekań naukowych w tym zakresie.

Studia naukowe nad polskimi imionami zakonnymi¹ rozpoczęto *de facto* dopiero w XXI w.² i początkowo były to wycinkowe badania publikowane w jednostkowych artykułach³. Najczęściej poddawano analizom żeńskie

1 Imię zakonne rozumiem jako typ imienia osobowego, wtórne (imię jako termin zob. M. Malec, *Imię w polskiej antroponomii i kulturze*, Kraków 2001; o odrębności imienia zakonnego od pseudonimu zob. K. Zawodzińska-Bukowiec, *Pseudonim polski od czasów najdawniejszych do dziś*, Kraków 2014, s. 85; E. Zmuda, *Imiona zakonne karmelitanek bosych (od XVII do pierwszej połowy XX wieku)*, Kraków 2019, s. 22–23), które stanowi indywidualną nazwę osobową. „Imię zakonne występuje w części zgromadzeń zakonnych (nie we wszystkich bowiem następuje rytuał zmiany imienia) i nadawane jest przez władze zakonne (bez porozumienia z osobą nazywaną lub w porozumieniu z nią). Podstawową funkcją imienia zakonnego jest nominacja i identyfikacja, ale pełni ono także bardzo ważną funkcję symboliczno-teologiczną – symbolizuje rozpoczęcie nowego życia, a także wyznacza – lub podkreśla – duchowość kandydata do zakonu” – eadem, *Imiona zakonne karmelitów bosych (od XVII do XX w.)*, Kraków 2021, s. 12.

2 Można odnaleźć jeden artykuł z roku 1999 (L. Citko, *Imiona mniichów Ławry Supraskiej [w:] Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, Z. Abramowicz, L. Dacewicz

(red.), Białystok 1999, s. 75–80), pozostałe teksty zostały opublikowane w roku 2000 i kolejnych latach.

3 Szczegółowy stan badań nad imiennictwem zakonnym można znaleźć w: E. Zmuda, *Imiona zakonne karmelitanek bosych...*

4 Ł.M. Szewczyk, *Kultowe i kulturowe znaczenie imiennictwa wybranych polskich zakonów żeńskich (na przykładzie imion sióstr franciszkanek)* [w:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, E. Woźniak (red.), Łódź 2000, s. 429–444; E. Wolnicz-Pawłowska, M. Borkowska, *Z dziejów imiennictwa ormiańskiego w Polsce. Imiona ormiańskich benedyktynek we Lwowie* [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska (red.), Warszawa 2000, s. 281–289; M. Rutkiewicz, *Imiona zakonne serafitek z prowincji poznańskiej*, „Acta Onomastica” 2002, nr 43, s. 58–75; S. Sochacka, *Imiennictwo żeńskich zgromadzeń zakonnych* [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, M. Biolik (red.), Olsztyn 2003, s. 245–254; M. Czaplicka-Jedlikowska, *Preferowane wartości w wyborze imienia zakonnego w Zgromadzeniu Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego w prowincji poznańskiej* [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz (red.), Bydgoszcz 2008, s. 97–115; E. Wieczorek, *Imiona sióstr karmelitanek Dzieciątka Jezus z drugiej połowy XX wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2010, t. 5, nr 80, s. 277–289; E. Zmuda, *Maria jako imię zakonne*, „Onomastica” 2015, nr 59, s. 137–151; *eadem*, *Imiona sióstr klarysek w XVII i XVIII w.* [w:] *W kręgu dawnej polszczyzny*, M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda (red.), Kraków 2017; *eadem*, *Imiona krakowskich sióstr dominikanek (XVII–XVIII w.)*, „Annales Universitatis

imiona zakonne⁴, rzadziej – męskie⁵, a zupełnie sporadycznie zagadnienia ogólne dotyczące imiennictwa zakonnego, np. kwestie terminologiczne czy metodologiczne⁶. Dopiero w latach 2019 i 2021 ukazały się dwie monografie traktujące o imionach zakonnych⁷, które wypełniły istniejącą do tego czasu lukę w badaniach onomastycznych. Łącznie monografie te stanowią kompendium wiedzy na temat imiennictwa karmelitańskiego, ale prezentują także ogólną teorię (kategorialność, praktyka zmiany imienia) dotyczącą imion zakonnych oraz metodologię. Ciągłe jednak można wskazać istotne naukowo i kulturowo zagadnienia dotyczące imiennictwa zakonnego, które nie zostały objęte jeszcze naukową refleksją.

Ważnym projektem byłoby stworzenie opracowania, które pokazałoby imiennictwo zakonne wielu różnych zgromadzeń poprzez ujęcie badań onimów w aspekcie porównawczym. Nie ma w ogóle takich badań nad męskimi imionami zakonnymi, zaś w odniesieniu do żeńskich jest jedynie rozdział pokazujący imiennictwo karmelitanek na tle innych zakonów żeńskich. Znalazło się w nim rozpatrzenie imion karmelitanek bosych w zestawieniu z innymi zakonami pod kątem trzech elementów: samej praktyki zmiany imienia; struktury onimów oraz porównania zasobu imion zakonnych karmelitanek bosych i zasobu antroponomów wybranych zakonów⁸: augustianek, wizytek, bernardynek, dominikanek, a zatem zakonów o długiej tradycji funkcjonowania w Polsce (brak zatem porównania z zakonami „młodszymi”). Należy też podkreślić, że owo porównanie zostało dokonane tylko na podstawie imiennictwa Krakowa, a zatem szersze analizy mogłyby zmodyfikować wnioski. Takie badania porównawcze pozwoliłyby także na sformułowanie odpowiednich konstatacji dotyczących tendencji czy mody nazewniczej w zakonach.

Kolejnym ważnym aspektem jest fakt, iż mapa pokazująca polskie zakony w ostatnich dekadach zaczyna ulegać zmianie. Z jednej strony, po Soborze Watykańskim II, a w Polsce zwłaszcza od przełomu wieków XX i XXI,

powstało wiele nowych wspólnot, które przyjęły praktykę zmiany imienia, z drugiej – następuje kryzys powołań, co sprawia, że w tradycyjnych zakonach jest dużo mniej zakonnic, a w przyszłości prognozowane jest zamknięcie lub połączenie wielu domów⁹. Ciekawą perspektywą badawczą wydaje się więc spojrzenie na onimie zakonną w jej aktualnym kształcie (większość dotychczasowych badań to analizy diachroniczne), wiąże się to jednak z wieloma trudnościami, przede wszystkim z wysiłkiem zebrania materiału, dotarciem do źródeł oraz uwzględnieniem współpracy ze strony poszczególnych wspólnot, co nie zawsze jest oczywistością. Podjęty trud, wydaje się, zaowocowałyby jednak ważnymi wnioskami na temat omawianych antroponimów, przede wszystkim można byłoby zobaczyć wpływ zmian kulturowych na kształt nazewnictwa (np. w takich aspektach, jak siła oddziaływania patronów, mody nazewnictwa, wybór ze względu na znaczenie etymologiczne bądź teologiczne imienia).

Analizy synchroniczne nad onimie zakonną mogłyby być także ciekawe od strony zbadania motywacji wyboru/nadania imienia. Potrzebna byłaby tu m.in. dobrze opracowana ankieta sprawdzająca współczesne motywacje¹⁰, wiąże się to jednak z tymi samymi trudnościami co opisane powyżej. Do tej pory powstał tylko jeden krótki artykuł wykorzystujący taką metodologię i omawiający problematykę obecnych motywacji nadawania imion zakonnych¹¹.

Współczesne ujęcie mogłoby dać także odpowiedź na pytanie o ewoluujący kształt samej praktyki zmiany imienia, czy dalej występuje, w jakiej częstotliwości, jak wygląda wybór imienia i kto go dokonuje w poszczególnych wspólnotach – późniejszy nosiciel czy jego przełożony, jakie są kryteria tego procesu, jaki jest wpływ imienia chrzestnego na kształt imienia zakonnego itp. Z moich badań wynika, iż widać w tych procesach dużą dynamikę. Ciekawe byłoby także sprawdzenie, na ile nowe wspólnoty czerpią z tradycyjnych wzorców zakonnych, a na ile się od nich starają odciąć.

Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2019, nr 14, s. 268–279.

5 L. Citko, *op.cit.*; *eadem*, *Imiona zakonne oo. Bazylianów z Supraśla (XVII w.)* [w:] *Nazwy własne na pograniczach kulturowych. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej, Białystok–Białowieża, 12–13 VI 2000*, Z. Abramowicz, L. Dacewicz (red.), Białystok 2000, s. 57–61; S. Sochacka, *Uwarunkowania kulturowo-religijne nadawania imion w zgromadzeniach zakonnych (na przykładzie Śląska)*, „Studia Śląskie” 2001, nr 60, s. 113–128; E. Wieczorek, *Męskie imiona zakonne jako specyficzna warstwa antroponimii polskiej* [w:] *Zbliżenie. Literatura – kultura – język – translatoryka*, I. Fijałkowska-Janiak (red.), Gdańsk 2011, s. 204–212; M. Paknys, *Imiona zakonne kamedułów prowincji polsko-litewskiej w XVII i XVIII w.* [w:] *Kameduli w Warszawie 1641–2016. 375 lat fundacji eremu na Bielanach*, K. Guttmeyer, A.S. Czyż (red.), Warszawa 2016, s. 433–448; E. Zmuda, *(Nie)zależność imion zakonnych od chrzestnych (na przykładzie imion karmelitów bosych)*, „Socjolingwistyka” 2017, nr 31, s. 191–204; J. Kobylińska, *Imiona oo. dominikanów w „Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka” XVII–XVIII w.*, „Onomastica” 2018, nr 62, s. 145–181.

6 S. Sochacka, *Imiennictwo żeńskich...*; E. Zmuda, *Badania nad imionami zakonnymi*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2016, nr 11, s. 152–159; *eadem*, *The Reception of Religious Names in Internet Users’ Comments*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF, Philologiae” 2019, t. 37, nr 2, s. 109–120. Można także w opracowaniach zasadniczo omawiających inne zagadnienia znaleźć tematykę dotyczącą imiennictwa zakonnego (pisałam o tym w *Imiona zakonne karmelitanek bosych...*, s. 39–41).

7 E. Zmuda, *Imiona zakonne karmelitanek bosych...*, oraz *eadem, Imiona zakonne karmelitów bosych...*

8 Porównanie obejmuje okres od XVII w. do pierwszej połowy wieku XX (bez rozróżniania jednak na poszczególne okresy).

9 Interpretuje się, że narzędzia ku temu daje papieska konstytucja *Vultum Dei quaerere* ogłoszona 22 lipca 2016 i dwa lata później (15 maja 2018 r.) wydana przez Kongregację Instytutów Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego instrukcja *Cor Orans*, które nakazują łączenie klasztorów w federacje (w obrębie zaś federacji możliwy jest np. przepływ aktywów).

10 W badaniach diachronicznych możemy się pokusić jedynie o rekonstrukcję motywacji (por. T. Skulina, *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII w.*, „*Slavia Occidentalis*” 1988, nr 45, s. 45–60), w tym przypadku możliwe byłoby dokładne, niehipotetyczne zbadanie tych aspektów.

11 M. Czaplicka-Jedlikowska, *op.cit.*, s. 97–115.

12 Por. też E. Zmuda, *The Reception...*, s. 109–120.

Wstępna kwerenda imion zakonnych w młodszych zakonach czy nowych wspólnotach pokazała, że częściej od tradycyjnych, zaadaptowanych już do polszczyzny imion chrześcijańskich, jak Franciszka, Antonina, Agnieszka, Anna, Barbara, Elżbieta, Zofia (które także można wskazać), występują imiona rzadkie, np. o proveniencji biblijnej, powstałe od onimów biblijnych: Ewangelista, Karmella, Karmela, Samuela, Natanaela, Natanela, Ezechiela, Emanuela, jak i np. tworzone od łacińskich apelatywów: Caritas, Elekta, Fides. Brakuje naukowego namysłu nad tym, co jest przyczyną takiego stanu rzeczy. Wydaje się także, że jednocześnie otwiera się tu szerokie pole do badań słowotwórczych. Wśród współcześnie używanych imion zakonnych powstałych w wyniku procesów słowotwórczych – po wstępnych analizach – można wskazać m.in. 1. powstałe (wskutek derywacji paradygmatycznej) od imion właściwych dla mężczyzn, np. Dariusza, Macieja, Mariusza, również zachowujące obcą pisownię, np. Matea; 2. derywowane (paradygmatycznie lub afiksalnie) od nazw miejsc ważnych dla danego zakonu bądź historii Kościoła, np. Karmela, Avila; 3. powstałe od męskich przydomków lub nazwisk, np. Nepomucena, Kolbe, Ewangelista, Vianneya; 4. tworzone od łacińskich apelatywów, np. Caritas, Elekta, Fides; 5. powstałe od symboli, np. Krucyfiksa; czy 6. formowane od tytułów chrystologicznych: Redempta, Salwatrice; 7. sporadycznie także imiona żeńskie derywowane afiksalnie od innych imion żeńskich (Teresita). Ważnym zjawiskiem, któremu w tym kontekście należałoby się przyjrzeć, jest także geminata (Serafinna, Efremma). Imiona zakonne mogą posiadać zarówno polską pisownię, jak i obcą, np. Stephane, obok siebie występują imiona Vianneya i Wianeja itp.¹²

Perspektywą badawczą, która zarysowuje się także w obszarze imion zakonnych, jest analiza porównawcza polskich imion zakonnych z imionami zakonnymi z innych krajów, w których funkcjonują poszczególne wspólnoty (zarówno odnośnie do samej praktyki, jej aktualności, jak i zasobu antroponomów). Wymagałoby to

oczywiście stworzenia międzynarodowego zespołu badawczego, ale wnioski z projektu tak skonstruowanego byłyby wartościowe nie tylko dla polszczyzny.

Jak widać z powyższych ustaleń, badania nad imiennictwem zakonnym wciąż stanowią część antroponii, w której wiele jeszcze pozostaje do zrobienia dla językoznawców. Nadal wiele z tych analiz można usytuować w obrębie badań podstawowych. Wydaje się, że korzyści z takich analiz mogą płynąć nie tylko dla onomastyki (czy wężej – onomastyki religijnej), ale także dla stosunkowo młodej subdyscypliny, jaką jest teolingwistyka, w ramach której należałoby usytuować większość badań nad imiennictwem zakonnym. Konteksty religijne, znajomość dokumentów Kościoła, sprawne poruszanie się po teografii¹³, wiedza z zakresu dogmatyki czy teologii fundamentalnej to tylko niektóre aspekty teologiczne ważne do uwzględnienia – obok narzędzi *stricte* lingwistycznych – wyszukiwane w badaniach nad imiennictwem zakonnym, stąd można te badania sytuować właśnie w obrębie teolingwistyki, widząc onomastykę religijną¹⁴ jako jej część.

¹³ Pojęcie teografii rozpropagował J.P. van Noppen, uważany za prekursora teolingwistyki, zob. J.P. van Noppen, *Theographie, metaphortheorie und ihre interpretationsfehler*, „Linguistica Biblica” 1979, no. 44, s. 71–100.

¹⁴ Według Rudolfa Šrámká *onomastica religiosa* „to subdyscyplina onomastyki mająca specyficzną funkcję, zajmującą się powstaniem, stosowaniem i funkcjonowaniem priopriów we wszystkich rodzajach tekstów, działaniach i aktów komunikacyjnych realizowanych w ludzkiej społeczności nie tylko w różnych rodzajach systemów religijnych i religijnych kontekstów, ale i poza nimi – w ich opracowaniach, opisach, typologii. *Priopria religiosa* są więc zjawiskiem z dziedziny antropologii kulturowej” (R. Šrámek, *Onomastica sacra – jej status i cele* [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka (red.), Poznań 2009, s. 293). Jako część tej dziedziny badacz postulował umieścić *onomastica sacra*. *Priopria sacra*, które byłyby przedmiotem tej ostatniej, są symbolem wiary i świętości (zob. także E. Zmuda, *(Nie)zależność imion zakonnych...*, s. 191).

BIBLIOGRAFIA

- Citko L., *Imiona mnichów Ławry Suprańskiej* [w:] *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, Z. Abramowicz, L. Dacewicz (red.), Białystok 1999, s. 75–80.
- Citko L., *Imiona zakonne oo. Bazylianów z Supraśla (XVII w.)* [w:] *Nazwy własne na pograniczach kulturowych. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej*, Białystok–Białowieża, 12–13 VI 2000, Z. Abramowicz, L. Dacewicz (red.), Białystok 2000, s. 57–61.
- Czaplicka-Jedlikowska M., *Preferowane wartości w wyborze imienia zakonnego w Zgromadzeniu Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego w prowincji poznańskiej* [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, E. Laszkowska, I. Benenowska, M. Jaracz (red.), Bydgoszcz 2008, s. 97–115.
- Kobylińska J., *Imiona oo. dominikanów w „Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka” XVII–XVIII w.*, „*Onomastica*” 2018, nr 62, s. 145–181.
- Malec M., *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, Kraków 2001.
- Noppen J.P. van, *Theographie, metaphortheorie und ihre interpretationsfehler*, „*Linguistica Biblica*” 1979, no. 44, s. 71–100.
- Paknys M., *Imiona zakonne kamedułów prowincji polsko-litewskiej w XVII i XVIII w.* [w:] *Kameduli w Warszawie 1641–2016. 375 lat fundacji eremu na Bielanych*, K. Guttmejer, A.S. Czyż (red.), Warszawa 2016, s. 433–448.
- Rutkiewicz M., *Imiona zakonne serafitek z prowincji poznańskiej*, „*Acta Onomastica*” 2002, nr 43, s. 58–75.
- Skulina T., *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII w.*, „*Slavia Occidentalis*” 1988, nr 45, s. 45–60.
- Sochacka S., *Imiennictwo żeńskich zgromadzeń zakonnych* [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, M. Biolik (red.), Olsztyn 2003, s. 245–254.
- Sochacka S., *Uwarunkowania kulturowo-religijne nadawania imion w zgromadzeniach zakonnych (na przykładzie Śląska)*, „*Studia Śląskie*” 2001, nr 60, s. 113–128.
- Šrámek R., *Onomastica sacra – jej status i cele* [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka (red.), Poznań 2009, s. 287–293.
- Szewczyk Ł.M., *Kultowe i kulturowe znaczenie imiennictwa wybranych polskich zakonów żeńskich (na przykładzie imion sióstr franciszkanek)* [w:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, E. Woźniak (red.), Łódź 2000, s. 429–444.
- Wieczorek E., *Imiona sióstr karmelitanek Dzieciątka Jezus z drugiej połowy XX wieku*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*” 2010, t. 5, nr 80, s. 277–289.

- Wieczorek E., *Męskie imiona zakonne jako specyficzna warstwa antroponimii polskiej* [w:] *Zbliżenie. Literatura – kultura – język – translatoryka*, I. Fijałkowska-Janiak (red.), Gdańsk 2011, s. 204–212.
- Wolnicz-Pawłowska E., Borkowska M., *Z dziejów imiennictwa ormiańskiego w Polsce. Imiona ormiańskich benedyktynek we Lwowie* [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska (red.), Warszawa 2000, s. 281–289.
- Zawodzińska-Bukowiec K., *Pseudonim polski od czasów najdawniejszych do dziś*, Kraków 2014.
- Zmuda E., *Badania nad imionami zakonnymi*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2016, nr 11, s. 152–159.
- Zmuda E., *Imiona krakowskich sióstr dominikanek (XVII–XVIII w.)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2019, nr 14, s. 268–279.
- Zmuda E., *Imiona sióstr klarysek w XVII i XVIII w.* [w:] *W kręgu dawnej polszczyzny*, M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda (red.), Kraków 2017.
- Zmuda E., *Imiona zakonne karmelitanek bosych (od XVII do pierwszej połowy XX w.)*, Kraków 2019.
- Zmuda E., *Imiona zakonne karmelitów bosych (od XVII do XX w.)*, Kraków 2021.
- Zmuda E., *Maria jako imię zakonne*, „Onomastica” 2015, nr 59, s. 137–151.
- Zmuda E., *(Nie)zależność imion zakonnych od chrzestnych (na przykładzie imion karmelitów bosych)*, „Socjolingwistyka” 2017, nr 31, s. 191–204.
- Zmuda E., *The Reception of Religious Names in Internet Users’ Comments*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF, Philologiae” 2019, t. 37, nr 2, s. 109–120.
-

